

DERS I : KAVRAMLAR VE AMAÇLAR

A-GİRİŞ

Millet; insanlığın bu gün ulaştığı uygarlık düzeyinde oluşturabildiği en yüksek toplumsal aşamayı ifade etmektedir. Şüphesizdir ki, bir millete mensup olmanın geçmişle ve gelecekle yoğun ilişkisi vardır. Birlikte yaşanan ve kuşaktan kuşağa devredilerek dünyaya bakışı şekillendiren ortak geçmiş, hem bireyin özgüvenini hem de toplumun birlikte yaşama ve daha iyi bir geleceği birlikte inşa etme ülküsünü güçlendirmektedir.

Sözkonusu ettiğimiz ortak geçmiş, hep iyi ya da ideal değerler doğrultusunda gelişmiş bir dizge değildir. İyi-kötü, doğru-yanlış tıpkı hayatın kendi akışı gibi iç-içe geçmiş bulunmaktadır. Unutmamalıyız ki, tarih adını verdiğimiz geçmiş, bize sürekli doğrusal bir çizgi sunmaz . Yani her şey, bütün milletler için, her zaman iyiye doğru bir değişim çizgisi izlemez. Medeniyet adını verdiğimiz insanlığın toplam değerlerinin geliştiği merkezler her zaman sabit olmamıştır.Bu merkezler zaman içinde değişirler. Öncülük, farklı kültürler tarafından üstlenilebilir ve böyle olmuştur. Gelecekte de bunun farklı işleyeceğine ilişkin bir belirti henüz yoktur ama bütün yaratıcı kültürler, temsil ettikleri medeniyetin ölümsüz olduğuna ilişkin ilginç bir inancı sürdürürler. Toplumların karşı karşıya kaldığı asıl travma bu duygudan kaynaklanmaktadır denilebilir.

Çünkü, öyle bir an gelmektedir ki; dış dünyada ortaya çıkan değişim, o zamana kadar egemen olan ve dış dünyayı pek fazla önemsemeyen, kendi çözümlerini evrensel olarak tanımlayan ve başkalarının bu değerlere uyum sağlamasını bekleyen “Güç”, artık ; dış dünyadan gelen meydan okumalara yeterli “cevap”lar üretmekte zorlanmakta ve hatta geri çekilmektedir. İşte toplumsal travmalar da bu “geri çekilme” süreçlerinde oluşmaktadır.

İkiye bölünmüş Roma'nın Batı'sı, M.S. V. Yüzyılın sonlarına doğru bozkırlardan gelen savaşçı toplulukların kuşatması altında olduğu bir dönemde, kendini “...güneşi hiç batmayacak olan ihtişam...”ın temsilcisi olarak tanımlıyordu. Romanın yıkılışı Avrupa'ya koyu bir karanlığa sürükledi ve insanlığın medenî merkezi Doğu'ya kaydı.

Türk kültür ve medeniyeti bu tarz bir travmayı 18. yüzyılda yaşadı.

Roma'nın çöküşünden sonra Batı'nın sürüklendiği “karanlık çağ” kendi yükseliş dinamiklerini oluşturmaya çabalarken, medeniyetin merkezi olan Doğu'daki öncülük 11. yüzyıldan başlayarak Araplar'dan Türklere geçti.

Medeniyet merkezlerindeki kayma 17. yüzyılda tekrar Batı'ya yöneldi ama, bunun sarsıcı sonuçları Türklere tarafından ancak 18. yüzyılda hissedildi ve halen de hissediliyor.

Türkler de tıpkı Romalılar gibi kendi temsil ettikleri medeniyetin ve mensup oldukları kültürün “evrensel ve ebedi üstünlük” imgelerine içtenlikle inanıyorlardı. Nitekim günümüzde de bu inancın izlerini sürmek mümkündür. Ancak bu davranış ve sorun çözme kodlarının artık yetersiz kaldığını yaşayarak öğrendikçe sistemi, kendi medeniyetlerinin kodlarını ve nihayet özgün kültürel kodlarını sorgulamaya başladılar. Bu sorgulamanın günümüzde de sürdüğünü kabul etmek gerekmektedir.

İşte bu dersler söz konusu sorgulama için sağlam bir arka plan oluşturmak bakımından anlam kazanmaktadır ve bu tür dersler bütün ulus-devletlerin insan yetiştirme programlarında rastlanan uygulamaların Türkiye’ye özgü bir modeli olarak algılanabilir.

B-AMAÇLAR

Dersin Amaçları Yüksek Öğretim Kurulu’nun ortaya koyduğu esaslar doğrultusunda aşağıdaki şekilde sıralanabilir :

1-Türk Bağımsızlık savaşı, Atatürk inkılâpları ve Atatürkçü Düşünce Sistemi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi hakkında doğru bilgiler vermek.

2-Türkiye ile Atatürk İnkılâpları ve İlkeleri ve Atatürkçü düşünceye yönelik tehditler hakkında doğru bilgiler vermek.

3-Türk gençliğini; ülkesi ve milleti ve devleti ile bölünmez bir bütünlük içinde, Atatürk ilkeleri ve inkılâpları ve Atatürkçü düşünce doğrultusunda ulusal hedefler etrafında birleştirmek,

4-Türk gençliğini Atatürkçü Düşünce doğrultusunda yetiştirmek ve bilinçlendirmek.

Bu amaçların anlaşılabilir hale gelmesi için biraz geriye dönmek gerekmektedir.

Bilindiği gibi, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Osmanlı imparatorluğunun yıkılmasından sonra kurulmuştur. Yeni Türk Devleti’nin kuruluşu sırasında yaşanan zorlukların genç nesillere öğretilmesi ve yeni değerlerin benimsenmesini hızlandırmak “kuruluş” yıllarının esas meselelerinden biri olmuştur. Bu amaçla ilk defa 1925 yılında Ankara Adliye Mektebi’nde “**İhtilâller Tarihi**” adı altında bir ders konulmuş ve bu derste Türk İnkılâbı, Fransız ve Rus Devrimleriyle karşılaştırmalı olarak anlatılmıştı.

1930’lu yılların başlarında geçen dönemin deneyim ve birikimi de göz önüne alınarak 1933 yılında İstanbul Üniversitesi bünyesinde bir “Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü” kuruldu ve “Türk İnkılâp Tarihi Dersleri” sistematik olarak verilmeye başlandı.

4 Mart 1934'te dönemin Millî Eğitim Bakanı Yusuf Hikmet Bayur İstanbul'da, 20 Mart'ta da Başbakan İsmet İnönü de Ankara'da ilk dersi verdiler.

Dersleri, dönemin ünlü ve önemli şahsiyetlerinin vermesine özellikle dikkat edilmiştir. Nitekim inkılâbın siyasî kısmı Yusuf Hikmet Bayur, hukuk kısmı Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt, ekonomi bahsi Yusuf Kemal Tengirşenk ve askerî ve idari kısmı ile inkılâbın getirdiği siyasal kavramlar ise daha sonra Başbakanlık da yapan Recep Peker tarafından verilmiştir. Dersler Ankara ve İstanbul'da değişik zamanlarda verilmiş ve ayrıca radyoda ve gazetelerde yayınlanarak geniş kitlelere ulaştırılmaya çalışılmıştır.

Dersin sorumluluğu, 15 Nisan 1942'de Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi bünyesinde kurulan "Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü"ne verildi ve dersin adı da "**İnkılâp Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi**" olarak değiştirildi. Ders bütün fakülte ve yüksek okullarda baraj dersi niteliği kazandı.

27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi'nden sonra dersin müfredatında değişiklik yapılarak bütün fakültelerde iki yarıyıl okutulması kararlaştırıldı. 1968 yılında dersin adı "**Türk Devrim Tarihi**" olarak değiştirildi.

12 Eylül 1980 Askerî Darbesi'nden sonra dersin adı önce "Türk İnkılâp Tarihi"ne dönüştürüldü YÖK Kanununun çıkarılmasından sonra ise "**Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi**" adı altında ve müfredat programı yeniden düzenlenerek sürdürüldü.

Bu kısa tarihçeden de anlaşılacağı gibi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Dersleri, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ve Rejiminin dayandığı temelleri anlatmaya ve açıklamaya dönük bir ders niteliğindedir.

Sürekli değişim içinde olan dünyada, bağımsız bir ulus olarak varlığını sürdürmenin yolu; sorunlar karşısında "doğru çözümler" üretmektir. Bu ders, dünya içinde Türkiye'nin yerini "**bilgiyi ve bilimsel yöntemleri**" kullanarak yeterince kavramış ve çözüm üretecek insan gücü için, gerekli tarihsel derinliğe sahip bir bakış açısı kazandırmaya dönüktür. Cumhuriyetimizin kurucusu büyük Atatürk'ün dediği gibi : "**Şurası unutulmamalıdır ki kendi geçmişini bilmeyen milletler başkasının avı olurlar.**"

C-KAVRAMLAR

Türk inkılâbının anlaşılması açısından, derste kullanılan bazı kavramların da açıklanması gerekmektedir. Bunlar İhtilâl, İnkılâp, Devrim gibi kavramlardır.

İhtilâl

Arapça “hatele” kökünden türetilmiş bir kelimedir. Kavram “düzeni değiştirmek üzere zor kullanarak kullanılarak yapılan geniş halk hareketi “ anlamına gelmektedir. Bu kavram, İnkılâbın ilk aşamasını ifade etmek için kullanılmaktadır.

İnkılâp

Arapça “kalebe” kökünden gelen bir kelimedir, “değişme”, “bir halden başka bir hale dönüşme” anlamına gelmektedir. Kavram, ihtilalden daha geniş ve daha köklü bir değişimi ifade etmektedir.

Devrim

Kelime Türkçe’deki “devirmek” kökünden, Fransızca “révolution” kelimesinin karşılığı olarak türetilmiştir. “İhtilâl” ve “İnkılâp” kavramlarının karşılığı olarak kullanılmaktadır ve bu tamamen bir tercih sorunudur.

OSMANLI YENİLEŞMESİ

Türkiye’deki dönüşümün yeterince iyi kavranılabilmesi bu dönüşümün tarihsel boyutunun öğrenilmesi ile mümkün olacaktır.

Osmanlı Devleti’nin gerileme süreci 17. yüzyıla kadar indirilebilir. Bu dönemde devletin savaşlarda zorlanmaya başlaması bu sorunu ortadan kaldırmak için özellikle askerlik ve maliye sahalarında bazı düzeltmeler yapma yoluna gidilmiş ve bunlar geçici bir süre için olumlu sonuçlar vermişse de istenilen hedeflere bu yöntemle ulaşamayacağı yüzyılın sonlarında açıkça görülmeye başlanmıştır.

18. Yüzyılda ilk defa yurt dışındaki benzerlerinden ilham alan bazı kurumların ülkede oluşturulması yoluyla giderek derinleşen sorunların çözülmesi için çaba harcanmış, fakat ; bu çabaların da yetersiz kaldığı giderek ağırlaşan askeri yenilgilerin sonucunda artık iyice anlaşılmıştır.

İlk defa III. Selim zamanında, 1790’lı yılların başında geleneksel Osmanlı geleneksel sistemi dışında yeni ve Avrupa tarzında kurumların oluşturulması yoluna gidildi. Bu yeni kurumlar, 18. yüzyıl boyunca Osmanlı askeri ve idari sistemi içinde başlayan düzeltmelerden farklı bir nitelik taşırlar. Bu değişime “**Nizam-ı Cedit= Yeni Düzen**” adı verilmiştir. Yeni bir askeri birlik kurularak, batı usullerinde eğitime başlanmış, maliye alanında bazı düzenlemelerle bu yeni askeri birliğin ihtiyaçları gerçek kaynaklardan sağlanmaya çalışılmıştır.

Keza, aynı dönemde, Avrupa başkentlerinde “**Daimi Elçilikler**” kurulmak suretiyle, Osmanlı sınırları dışındaki gelişmelerden zamanında haberdar olmak ve diplomatik ilişkileri hızlandırmak amaçlanmıştır.

Ancak bu gelişmeler ülke içindeki muhafazakâr unsurların tepkisine yol açmış ve III. Selim bir ihtilalle tahttan indirilmiştir.

İstanbul’da ortaya çıkan bu gelişmeler sonunda , Osmanlı taşrasıyla güç birliğine giden yenilik taraftarları Alemdar Mustafa Paşa’nın öncülüğünde harekete geçerek III. Selim’i yeniden tahta geçirmek için başkente yürümüş, fakat Selim’in boğdurulması üzerine genç şehzade Mahmut’u tahta geçirmişlerdir.

II. MAHMUT DÖNEMİ

II.Mahmut’un lk iktidar yılları oldukça hassas bir iktidar dengesi üzerine kurulu olarak yürütülmüştür.

Sultan, taşra güçlerini temsil eden “Ayan”larla “ Sened-i İttifak”ı imzalayarak anlaşma yoluna gitmiştir. Bu gelişme, Osmanlı geleneksel sisteminde “mutlak egemen” ve temel meşruiyet kaynağı konumunda olan Padişah’ın yetkilerinin paylaşılması anlamına geliyordu. Çünkü ; Padişah’ın başkentteki egemenliği Âyanlar tarafından güvence altına alınıyor, buna karşılık Sultan da Âyanların taşradaki egemenliklerini sürdürmelerini meşru hale getiriyordu. Başlangıçta oldukça zayıf durumda bulunan Padişah, dengeleri dikkatle gözeterek iktidar tekeline yeniden ele geçirmeye özen göstermiştir. Bu amaçla hükümdar, her vesileyi kullanarak Ayanların etkisini kırmaya çalışmıştır.

İkinci olarak, devletin karşı karşıya bulunduğu çöküşü önleyecek tedbirlerin alınması için yapılan bütün yenilikleri kendi varlığına dönük gelişmeler olarak algılayarak karşı çıkan, merkezdeki, yani İstanbul’daki iktidarı belirleyebilecek tek askeri güç konumunda bulunan “**Yeniçeri**” ocağının denetim altına alınması padişahın temel hedeflerinden biri haline geldi.

Üçüncü nokta ise, batıda ortaya çıkan yeni devlet ve toplum düzeninin Osmanlı Devleti bünyesine sokulmasıydı. Batı tarzında eğitim veren yeni kurumların oluşturulması, idari açıdan bir takım düzeltmelere gidilmesi kaçınılmaz bir ihtiyaç olarak ortada duruyordu.

Bu amaçlara ulaşabilmek için sabırla ve dikkatle bekleyen II. Mahmut, 1826’da “Yeniçeri Ocağı”nı ortadan kaldırarak “Asakir-i Mansure-i Muhammediye” adı altında yeni bir ordunun temellerini oluşturma çabasına başlamaya muvaffak oldu.

“Vak’a-i Hayriye” olarak tarihe geçen bu gelişmeden sonra ise geleneksel Osmanlı sisteminden farklı olarak padişah bütün yetkileri merkezde toplayan ve bağlılığı tamamen

“padişah”a yönelmiş yeni bir bürokrasi ve ordu yaratmak üzere Avrupa tarzında eğitim veren kurumlar oluşturdu. Mekteb-i Tıbbiye, Harbiye, Mülkiye gibi okullar bu amaçla ve yurt dışından öğretmenler getirilerek, ders kitapları tercüme ettirilerek faaliyete geçirildi.

Babıali Tercüme Odası kuruldu. Devletin bütün işleri yeni oluşturulan bu merkez kalemlerinden yürütölmeye çalışıldı.

Eski Osmanlı Kalemnde Çalışan Kâtipler

Osmanlı hükümet sistemi değıştirildi. Kabine sistemine geçildi. Osmanlı mülki sisteminde köklü değışiklikler yapıldı. Mali değışiklikler yapıldı, vergi sisteminde ıslahat yoluna gidildi.

Ülkenin genel durumuna ilişkin sağlıklı bilgiler elde etmek amacıyla ilk nüfus sayımı bu dönemde yapıldı.

Kılık ve kıyafete ilişkin ilk düzenlemeler de gene bu dönemde gerçekleştirildi. Teb’a arasındaki görünüş farklılıklarının ortadan kaldırılması yoluna gidildi.

SİYASAL SORUNLAR

Devletin varlığını sürdürmek amacıyla girişilen bütün bu yenilikler oldukça ciddi siyasal ve mali sorunlar içinde yürütölmeye çalışıldı. Bu dönemin iki önemli sorunu : Yunan Bağımsızlık Hareketi ve Mısır Valisi Mehmet Ali Paşanın ayaklanmasıdır.

Yunanistan 1820’li yılların başlarından itibaren giriştiğı bağımsızlık hareketini 1830’da Avrupalı büyük güçlerin müdahalesiyle başarıya ulaştırdı ve bağımsızlığını elde etti. Bu gelişme, Osmanlı teb’ası gayrimüslimlerin aynı yöntemi izleyerek bağımsızlıklarını elde etme sürecinin de başlangıcını teşkil eder.

Öte yandan, başarıyla gerçekleştirdiğı reformlarla Mısır’da oldukça güçlü duruma gelen Mehmet Ali Paşa’nın, Osmanlı Hanedanı’nın egemenliğini tehdit eden ayaklanması, ancak Avrupalı büyük güçlerin müdahalesiyle önlenemedi. Ancak bunun bedeli ağır oldu. Adana ve Suriye Eyaleti Mehmet Ali Paşa’nın idaresine geçti ve bu bölgelerin veraset yoluyla Mehmet Ali Paşa’nın ailesi tarafından yönetilmesi anlamına gelen “Hidivlik” sistemini ortaya çıkaran gelişmeler kendini gösterdi.

Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra, henüz kuruluş aşamasında olan yeni Osmanlı ordusunun bu ayaklanmaları önleyememesi, Avrupalı büyük güçlere çok ağır tavizler verilmesini zorunlu hale getirdi. İngiltere ile yapılan ve benzeri diğeri Avrupalı devletlerle de

imzalanan Baltalimanı Gümrük Anlaşması, işte bu şartlarda imzalandı ve geleneksel Osmanlı ekonomisinin yıkılmasıyla sonuçlandı.

Bu sırada (1839) II. Mahmut vefat etti ve yerine oğlu Abdülmecid tahta geçti. Abdülmecid, Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa'nın hazırladığı ve Gülhane'de okunduğu için "Gülhane Hatt-ı Hümayûnu" adını da alan "Tanzimat Fermanı"nı imzalayarak Osmanlı Devletinin tarihinde keskin bir dönüm noktasını oluşturan yeni bir devri başlattı. "Tanzimat Devri". Bir bakıma "Müdahaleler Devri" olarak da adlandırabileceğimiz bu dönem Osmanlı geleneksel sisteminin yerini "yeni düzen"e bıraktığı köklü bir değişimi ifade etmektedir.

TANZİMAT VE ISLAHAT FERMANLARI DÖNEMİ

Tanzimat Fermanı'nın getirdiği en önemli değişim, hükümdarın "mutlak" olan yetkilerinin bir kısmından kendi isteğiyle feragat ederek, kendisinin de uyacağı bir "yasa düzeni" kurulmasını vaad etmiş olmasıdır. Teb'a olarak tanımlanan ve kendisinden sadece itaat beklenen Osmanlılar, artık yasaların güvencesi altında olacaklar, tanımlanmış yasal çerçeveler içerisinde "eşit vatandaşlar" haline gelecekler ve belli ölçülerde de "yönetime katılacaklardı".

Bu amaçla yeni meclisler oluşturuldu ve idari reformlar gerçekleştirilmeye başlandı. Mısır meselesinin 1841'de imzalanan anlaşmayla çözümlenmesinden sonra Osmanlı devleti tamamen iç sorunlarla boğuşmaya yöneldi ve Tanzimat'ın kendine özgü yapılanmaları bu dönemde ortaya çıktı.

Mülki taksimata ilişkin yeni düzenlemeler yapıldı. Hem askerlik hem eğitim alanında yurt dışından getirilen uzmanlar görevlendirilerek devletin modern bir çehreye kavuşturulması için çabalar harcandı.

Rusya ile ortaya çıkan anlaşmazlıkların sonucunda ortaya çıkan Kırım Savaşı (1854) sırasında çeşitli sebeplerle Osmanlı Devleti dış borçlanmaya gitmek zorunda kaldı ki bu, dış borç sarmalı sonuçta Osmanlı maliyesini batı denetimi altına sokacak olan Düyun-u Umumiye İdaresi'nin kurulmasına kadar gidecektir.

Ancak 1856 yılında Kırım Savaşı'nın yarattığı olumlu havayı da kullanarak Avrupa devletler ailesi içinde yer almak isteyen Osmanlı Devleti Islahat Fermanı'nı ilân etti. Bu fermanla Osmanlı Devleti Batılı büyük güçlerin Osmanlı Islahatını denetlemesine yol açacak olan gelişmelerin de kapısını aralamış oldu. Berlin Antlaşmasıyla uluslararası anlaşmalarda yer alan ve uluslararası denetimi kabul etmeyi bir taahhüt haline dönüştüren bu gelişme imparatorluğun dağılmasını hızlandıran bir olguya dönüşmüştür.

Öte yandan, II. Mahmut ve Tanzimat reformları sonucunda ortaya çıkan “yeni bürokrasi”nin , Tanzimat Fermanı’nın vaad ettiği “yasa düzeni” çerçevesinde elde ettiği ve güçlendirdiği “haklar”, batı fikirlerinin ülkeye girmesine ve yeşermesine uygun bir zemin hazırladı.

Tanzimat ve Islahat Fermanlarının devletin yasa düzeninde ortaya çıkardığı gelişme, “hürriyet” taleplerinin yükselmesine ve Osmanlı siyasal ve toplumsal düzeninde yeni taleplerin ortaya çıkmasına yol açtı.

OKUMA LİSTESİ

1. Mahmut Esat Bozkurt, *Atatürk İhtilali*, İstanbul, 1940.
2. Recep Peker, *İnkılap Dersleri Notları*, Ankara, 1935.
3. Yavuz Abadan, *Türk İnkılabı Tarihi Notları*, 1956.
4. Cyrill E. Black, *Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri*, Çev: Fatih Gümüş, İstanbul, 1976.
5. İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ankara, 1976.
6. Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev: Metin Kıratlı, Ankara, 1984.
7. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Ankara, 1973.
8. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.I-VI, Ankara, 1973.
9. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.V, Ankara, 1975.
10. Ercümen Kuran, “Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri”, *Türk Dünyası El Kitabı*, c.1, s. 491-506.